

Karadenizli Bir Kahramanın Nahçıvan Destanı

Abulfaz Quliyev

Özet

1920 yılı Haziranında yani bölgede sovyet yönetiminin kurulması arifesinde Ermeniler Nahçıvanın büyük bir kısmını işgal ettiler. Temmuzda binbaşı Veysel Ünüvarın komutası altında Türk Müfrezesi ve XI.Kızıl Ordunun birlikleri Nahçıvana geldiler. Kasım ayında Nahçıvanın işgal altında olan Şabıhtı, Sederek köyleri ve Dehne boğazının kurtarılması için kanlı savaş oldu. Bu savaşa katılmış Türk Müfrezesinin takım zabiti Mehmet Rüştü Günaydın bu kahramanlık zaferi hakkında şu destanı yazdı

Anahtar kelimeler: 1920 yılı, Nahçıvan, Kazım Karabekir paşa ,savaş, destan, Kara deniz,Mehmet Rüştü Günaydın

Bilindiği gibi, 1918-1920 yıllar Nahçıvan diyarının tarihinde telatümlerle dolu bir devir teşkil etmektedir. 1918 yılında genişleyen ermeni hücumlarını Osmanlı Türkiye'sinin ordu birlikleri Kazım Karabekir paşanın komutanlığı altında def etmiş, bölgeyi ermeni işgalinden temizlemiştir. Amma az sonra Türk ordusu 30 Kasım 1918 yılı tarihli Mondros antlaşmasının şartlarına göre bölgeden çıkmaya mecbur olmuştur. Bundan sonra ermeni tehlikesinin ciddileşeceğini idrak eden, onun hangi neticelere getirip çıkaracağını önceden gören yerli siyasetçiler bölgenin müdafaasını teşkil edecek bir siyasi kurum -Aras Türk cumhuriyetini- yaratmışlardır. Ama bu kurum da bir süre sonra devam getire bilmemiş, yıkılmıştır. 1919 yılı boyunca Nahçıvanlılar kendi gücü ve Türkiye'den gönderilmiş zabıt Halil beyin askeri istidadı sayesinde bir müddet ermeni hücumlarının karşısını almayı başarmışlar.1920 yılının başlarında Nahçıvan bölgesinde vaziyet yeniden ağırlaşmaya başlamıştır. Sovyet yönetimi Hıristiyan olduğuna göre her konuda Ermenileri Müslüman Türklerden üstün tutuyor, bölgede ikiyüzlü siyaset yürütüyordu. Bölgede açlık, sefalet baş alıp gidiyordu. Ahalinin bir kısmı muhtelif sebeplerden Nahçıvan'ı terk etmişti.

Milli Mücadele yıllarında Azerbaycan ve Türkiye'nin karşıda duran problemlerinden biri yine ermeni meselesi idi. Ermeni Taşnakları Anadolu ve Kafkaslardaki karışıklıktan ve büyük devletlerin yardımından yararlanarak bölgedeki Türkleri mahvetmek ve büyük Ermenistan hayalini gerçekleştirmek istiyorlardı. Onlar bu maksatla Güney Kafkasya'da Sovyet yönetimi kurulana kadar meseleni fiili olarak halletmeyi, Zangezür, Revan etrafı gibi Nahçıvan'ı da ele geçirmeyi karşıya maksat koymuştular. Bu yüzden 1920 yılında Ermeni Taşnaklarının Nahçıvan üzerine hücumları bir hayli hızlanmıştı. Onu da kayde-

delim ki, mehz bu devirde Antanta devletleri, özellikle İngiltere bölgede ermeni devleti kurmaya var gücüyle çaba gösteriyordu. Bu ise İngiltere`ye karşı mevkide olan Rusya'nın menfaatlerin ters düşüyordu. Ermenilerin Rus müttefikleri onlarla Nahçıvan meselesinde hemfikir olsalar da hazırlıkta ihtiyatla, acele etmeden hareket etmeyi tercih ediyorlardı. Çünkü bu devirde çok mühim önem arzeden Türk-Rus dostluğunu da zedelemek olmazdı. O nedenle de Nahçıvan'a müdahale etmemek konusunda Ermeni Taşnaklarına haberdarlık edilmişti. Bu fikri o devrin büyük Türk serkerdesi Şark cephesi komutanı K. Karabekir paşa da tasdik etmektedir. O yazıyor: "*Milletimiz Ruslarla hali harpte değil, bilakis dostluk nişaneleri de fiilen tespit olunmuş. Mesela Nahçıvan mıntıkasında Taşnaklara karşı müttefikane hareket olunmuş. Daha mühimi Bolşevikler itilaf devletleri ile hali harpte olduklarından aşağı yukarı aynı saflarda cephe almış vaziyetteyiz.*"¹ Bu nedenle yaranmış fırsattan maharetle yararlanan Ermeni kuvvetleri bölgede daha da aktifleştirdiler ve 1920 yılın Haziran ayında hücumla geçip Vedi'yi, Sedere'yi geçerek Şahtahtı'na kadar gelip çıktılar, diyarın büyük bir kısmını işgal ettiler. Buradan Ermeni kuvvetleri Nahçıvan şehrine hücumla geçmeye hazırlanıyordu. Nahçıvanlıların büyük bir kısmı, hatta Türk birlikleri Şahtahtı köprüsünden geçip Maku etrafında geçici olarak sığınmaya mecbur oldular.² Aynı yılın Temmuzunda yerli ahalinin defalarla davet etmesine cevap olarak ve Ruslarla razılığa esasen Binbaşı Veysel Ünüvar'ın komutası altında büyük bir müfreze düşmeni şüphelendirmemek için Karaçuk köyü taraftan gece iken Aras'ı geçip Nahçıvan'a geldi. Aynı zamanda aynı yılın 29 Temmuzunda Kızıl Ordu birliklerinin Nahçıvan'a dâhil olması da yerli ahalinin korunması, ermeni kırımlarının karşısının alınmasına bir hayli yardım etti. Burada Türk ve Kızıl Ordu askerleri görüştüler. Mehz Nahçıvan'-da iki ülkenin askeri kuvvetleri samimi ilişkiler kurdular.

Yeni kurulmakta olan Türkiye cumhuriyetinin Antanta devletlerinin hücumunun karşısını almak, kurtuluş savaşını sona erdirmek için müttefike, birinci sırada ise askeri yardıma ihtiyacı vardı. Atatürk'ün planlarına göre ise bu müttefik kendini proleter devleti adlandıran, yeni yaranan Rusya işçi-köylü hükümeti olabilirdi.

Şunu da belirtelim ki, Atatürk'ün bu düzgün siyaseti sayesinde Sovyet İttifakının maddi ve askeri yardımı ile Türkiye ordusu 1922 yılının 9 Eylülünde İzmir'de düşman askerlerini denize dökmesi ile kurtuluş savaşı Türklerin parlak zaferiyle sona ermişti.

1920 yılı Eylülünde Türk müfrezesi, Kızılordu birlikleri ve yerli milislerin işbirliği neticesinde Ermeni kuvvetleri Hok köyünden, daha sonra ise Şahtahtı, Yengice, Sederek köylerinden, en nihayet Dehne boğazından kovuldular. 28 Kasım'daki bu son kalebe hakkında K. Karabekir Paşa şunları yazmıştır: "14 teşrinisani sabahleyin ermeni mevzilerine karşı taarruzu başlattım. Birkaç saatte Ermenileri yine iyi hırpaladık. 7 şehit ve 1500 yaralı verdik. Ermeniler şarka doğru çekildiler.

¹ Kazım Karabekir, *İstikal Harbimiz*, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1960, s.922.

² bkz. General Veysel Ünüvar, Nahçıvan: Telatüm ve Burulğanlar (1920-1921), Ececi, Nahçıvan 2006.

582 maktül bıraktılar, fakat sağ yanımızdaki Ermeni kıtaları yerlerinde duruyorlardı. Bunlara da 17 teşrinisanide taarruz ettik. Öğleye doğru bunları da mağlup ederek cenuba doğru tard ettik.

15 teşrinisanide Ermenilerin Şahtahtı müfrezemize taarruzu zayıflatla tard olundu. 3"ü zabit olmak üzere 210 esir alındı. Alınan esirlerin sayısı iki bine vardı. Son darbeden sonra Ermeniler mütareke şartlarımızı kabul ettiler."³

Bu devirde Nahçıvan'da baş vermiş muharebe manzaralarını Veysel Ünüvar da etraflı tasvir etmiştir. Veysel Ünüvar askerlerin bütün mahrumiyetlere, açlığa, soğuga rağmen büyük ruh yüksekliği ile dövüslere atılmasını, onların galebeye inancını canlı sahnelerle vermiştir.⁴ Onu da kayd edelim ki, Veysel Ünüvar eserinde destanımızın yazarının da adını çekmiştir.⁵ Bu kahraman Türk zabiti dehşetli dövüş sahnelerini kendi gözleri ile görmüş, Şahtahtı ve Dehne uğrunda giden muharebeni nazma çekmiş, Türk askerinin kahramanlık, zafer destanını yaratmıştır.* 1-2 Nisan 1921 tarihlerinde (Rumi takvimle 15 Şubat 1337) kaleme alınmış bu destan 44 kıtadan ibarettir. Müellifin tasvirinden belli oluyor ki, bu muharebeler 17 Kasım ile 2 Aralık tarihleri arasında cereyan etmiştir. Şairin tasvirine göre bu zaman kış çok sert geçiyordu, hem de havalar öncekilerden bir az erken soğumuştur. Yağmur ve karın yağması, ayazlı sazak müfreze komutanı Veysel Bey'in emri ile hareket eden birlikleri o kadar etkilemiştir ki, Nahçıvan şehrinde Sust köyüne gelip çıkınca askerler az kala donmuştur. Donmamak için bir-birlerine kısılmış, ısınmaya çalışmışlardır. Şair bu mahrumiyetleri aşağıdaki şekilde tasvir etmiştir:

Veysel Bey geldi ardına bir alem
Askerin hesabı için elinde kalem
Dua ediyoruz gelmesin bize elem
Nasrun minellahi ve fethun karib

Sust köyüne doğru istikamet verdi
Yağmur yağıp fena rüzgar eserdi
Bütün vücutlarımıza soğuk erdi
Nasrun minellahi ve fethun karib

Sust köyüne gelmiştik donmuştu millet
Her kesin sözü bu: bize bir illet
Hepimiz birleşir ve yek ol bedeni killet
Nasrun minellahi ve fethun karib

³ Kazım Karabekir, a.g.e., s.902.

⁴ bkz. Veysel Ünüvar, a.g.e.

⁵ İbrahim Ethem Atnur, Osmanlı Gelişinden Sovyet Yönetimine Kadar Nahçıvan (1918-1921), Ankara 2000, s.178.

* Destanın Arap alfabesi ile metnini kahramanın torunu muhafaza etmektedir, kendisine teşekkür ederim.

Altında çamur sular üstümüzde kar yağar
Askerler yıkılmamak için birbirini tutar
Yoldaş nerdesin diye sağa-sola koşar

Nasrun minellahi ve fethun karib (Kuran-i Kerimden alımış: Yardım Allah'tandır ve fetih yakındır)

Bu hücum neticesinde Şahtahtı düşman işgalinden kurtarıldı. Bu kalebeden sonra Ermeniler ateşkes teklif ettiler. Ama Ankara hükümetinin barış şartları Ermenilere ağır görüldüğü için dövüşler yeniden başladı. Şair bu meselelere de dikkati çekiyor:

Noraşende iki gün istirahat oldu
Haber geldi ermeni ile sulh yapıldı
Bunu işitenler sevindi güldü
Nasrun minellahi ve fethun karib

Karakol bağladık Zeyvedüdenkede
Rus yoldaşlarımızın ayağı üzengide
Ermeniler bakıştı hepsi Dehnede
Nasrun minellahi ve fethun karib

Bir gün güneş vurdu yaktı havaya
Ermeniler Dehneden indiler ovaya
Onları gördükçe yalvardık Mevlaya
Nasrun minellahi ve fethun karib

Yukarıda kayd ettiğimiz gibi Türk-Rus ittifakı ile 28 Kasımda Ermeniler ağır mağlubiyete uğradı. Şair Türklerin Ruslarla birlikte Ermenilere karşı elde ettiği büyük galebeyi böyle vasf eder:

Osmanlı askerleri sağdan yürüdü
Rus yoldaşlarımız soldan görüdü
Yüksek tepeleri duman bürüdü
Nasrun minellahi ve fethun karib

En nihayet ermeniler bozuldu
Türk ile ruslar bir çuşe geldi
Askerlerin kimi mecruh, kimi ölü
Nasrun minellahi ve fethun karib

Askerleri diyor bizi kötürün
Maşenin sözü ben kaçayım siz durun
Türk ile ruslar durmayın vurun

Nasrun minellahi ve fethun karib

Şair Gümrü mukavelesinin imzalanmasını da Türkiye'nin ermeni Taşnakları üzerinde nöbeti parlak galebesi olarak değerlendiriyor.

Eserin sonuncu kıtasında, möhürbendde şair geleneğe göre kendi adını da kayd etmişti

Adıdır Rüştü bu abdi fakirin

İstirham ediyorum müsaade buyurun

Yazdım bu destanı alın tab ettirin

Nasrun minellahi ve fethun karib

Bir kaç kelime de şairin özgeçmiş hakkında.

Mehmed Rüştü Günaydın 1305/1889 yılında Trabzon'un Dernekpazarı ilçe merkezinde dünyaya geldi. 1904 yılında Erzincan küçük zabıt mektebine gönderilmiş, 1905-ci yıldan itibaren muharebe cephelerinde olmuştur. Kazım Karabekir ordusu terkinde Nahçıvan'dan geçmekle Güney Azerbaycan'da Ermeni ve İngiliz kuvvetlerine karşı da vuruşmuştur. Kuvay-i Milli formalaştıktan sonra Atatürk'ün milli cephesine katılmış ve Veysel Ünüvar'ın komutası altında 1920 yılında Nahçıvan'a gelen müfrezenin terkinde bölgeye gelmiş, 1921 yılı Nisan ayının başlarına kadar burada hizmette bulunmuştur.

DESTANIN METNİ

İkinci Seferberlik Hatırası

Bismillahirrahmanirrahîm

Dört Teşrin-i Sâni üç yüz otuz altı senesinin Rusların müttefik olarak Türkiye inkılabı Kızıl müfrezesinin Nahçıvan civarında bulunan Şahtahtı ve Dehne Muharebelerini tafsilen bildirir bir destandır.

4 Teşrin-i Sâni tarih 336

1- Nahçıvan müfrezesi bir haber aldı.
Der akeb haberi sağa sola saldı,
Nasrun minellahi ve fethun karîb.
(ardım Allah'tandır ve fetih yakındır.)

2. Yığıldı askerler ahali birlikte
Melekler hazır bakıyor eflakte
Veysel Bey'in sözü çalışalım birlikte
Nasrun minellahi ve fethun karîb.

3- Asker içtima etti çeşme başına,
Bakılmaz oldu muhacirlerin gözyaşına
Hiç akıl ermez Veysel Bey'in işine
Nasrun minellahi ve fethun karîb.

4- Veysel Bey geldi ardına bir alem

Askerin hesabı için elinde kalem
Dua ediyoruz gelmesin bize elem
Nasrun minellahi ve fethun karîb.

5- Sust Köyü'ne doğru istikamet verdi
Yağmur yağıp fena rüzkar eserdi
Bütün vücutlarımıza soğuk erdi
Nasrun minellahi ve fethun karîb.

6- Sust Köyü'ne gelmiştik donmuştu millet
Herkesin sözü bu: bize bir illet
Hepimiz birleşir ve yek ol bedeni killet
Nasrun minellahi ve fethun karîb.

7- Altında çamur sular üstümüzde kar yağar
Askerler yıkılmamak için birbirin tutar
Yoldaş neredesin diye sağa sola koşar
Nasrun minellahi ve fethun karîb.

8- Sabah oldu geriye edildi avdet
Emir aldı taburlar geriye edildi avdet
Besmelesiz işte yoktur bereket
Nasrun minellahi ve fethun karîb.

9- Bir iki gün Nahcivan'da kaldık
Şahtahtı'na taarruz için bir emir aldık
İkinci defa tekrar hazırlandık
Nasrun minellahi ve fethun karîb.

10- Gece saat dokuzda ettik hareket
Hatıra gelmez oldu bizim memleket
Kimse görmedi böyle felaket
Nasrun minellahi ve fethun karîb.

11- Asker istirahat etti çaylar içti
Karnları doldu mideleri şişti
Sabah saat üçte muharebeye tutuştu
Nasrun minellahi ve fethun karîb.

12- Osmanlı askerleri sağdan yürüdü
Rus yoldaşlarımız soldan köründü
Yüksek tepeleri duman bürüdü
Nasrun minellahi ve fethun karîb.

13- En nihayet Ermeniler bozuldu
Türk ile Ruslar bir cuşa geldi
Askerlerin kimi mecruh kimi ölü
Nasrun minellahi ve fethun karîb.

14- Hok köyünü aldık sağlık selamet
Askerler apardı her türlü kanimet
Kimi özüne kimi emanet
Nasrun minellahi ve fethun karîb.

15- Ermeniler maşenleri alevler saçar
Piyade askerleri dört ayak kaçar
Yalvarmazlar kimseye biz kaldık nâçar
Nasrun minellahi ve fethun karîb.

16- Askerleri diyor bizi götürün
Maşenin sözü ben kaçayım siz durun
Türk ile Ruslar durmayın vurun
Nasrun minellahi ve fethun karîb.

17- Cenab-ı Hak etsin bize inayet
Kumandanımız Veysel Bey'de vardır şecaat
Osmanlı evladına geldi bir kanaat
Nasrun minellahi ve fethun karîb.

18- O gün Şahtahtı fethedildi
Muhacirler sevindi yollara döküldü
Bu hali görenler aceben ne oldu
Nasrun minellahi ve fethun karîb.

19- Hudahen olsun biz bu erlere
Veysel Bey kumandan oldu Türk ile Ruslara
Topçular sarıldı sahra obuslara
Nasrun minellahi ve fethun karîb.

20- Ermeni askerleri yüz tuttu kaçmağa
Tren saat bulmadı düdük çalmağa
Bunu gören askerler başladı çığırmağa
Nasrun minellahi ve fethun karîb.

21- Nahcivan müfrezesi gösterdi şecaat
Dehne'yi fethedeceğiz diye geldi kanaat
Fırkadan yazkan geldi bir taat
Nasrun minellahi ve fethun karîb.

22- Nuraşende iki gün istirahat oldu
Haber geldi Ermeni ile sulh yapıldı
Bunu işitenler sevindi güldü
Nasrun minellahi ve fethun karîb.

23- Bir gün sonra Dehne'den geldi bir gürültü
Ermeni topları hesapsız atıldı
İşitenler diyor ki sulh ne oldu?
Nasrun minellahi ve fethun karîb.

24- Karakolda bağladık Zeyve Düdenkide
Rus yoldaşlarımızın ayağı üzenkide
Ermeniler bakıştı hepsi Dehne'de
Nasrun minellahi ve fethun karîb.

25- Bir gün güneş vurdu yaktı havaya
Ermeniler Dehne'den indiler ovaya
Onları gördükçe yalvardık Mevla'ya
Nasrun minellahi ve fethun karîb.

26- Bu haberleri Veysel Bey duyar
Dakika fevt etmezden olmuştu suvar
Ermeniler geliyor hepimizi kovar
Nasrun minellahi ve fethun karîb.

27- Geldi Zeyvuye geçti top başına
Huda muîn oldu Veysel Bey'in işine
Gülleleri yağdırdı Ermenilerin başına
Nasrun minellahi ve fethun karîb.

28- Sağdan Mustafa Kâmil ile Abbasî kulu
Askerleri süvari açılır yolu
Ermeniler diyor ki nerde Seza'nın
Nasrun minellahi ve fethun karîb.

29- Piyade yürüdü makineli tüfenkler
Hayvanlar durmuyor koşuyor beşenkler
Muharebe kaydadı patlıyor fişenkler
Nasrun minellahi ve fethun karîb.

30- Dehne'i geçtik yanaştık Setrâk'e
Ermeniler diyor duralım kaçmağa
Tren çalışıyor düdük çalmağa
Nasrun minellahi fethun karîb.

31- Kars Gümrü'yü aldılar fırkalar
Ermeniler kızlenmek için arıyor deliker
Çekenleri ittiler gittiler bölüker???
Nasrun minellahi ve fethun karîb.

32- Kâzım Karabekir verdi bir berat
Muharebe yoktur diye yapılmıştır mir (Rusça. Türkçesi sulh)
Ermenilerin canına döküldü zehir
Nasrun minellahi ve fethun karîb.

33- Hâşa Ermenilerden aldık haracı
Ermeniler diyor ki olmaz böyle bir acı
Bizlere başdır Türkerin ilacı
Nasrun minellahi ve fethun karîb.

34- Osmanlı diyor ki ey hallaki âlem
Ermeni kanimetinde yetiştî kalem
Bundan sonra bizlere gelmez elem
Nasrun minellahi ve fethun karîb.

35- Düşmanımızın boynu kırılınsın
Şanlar Türkiye'sine dirilsin
Arayı gazetesine tab ettirilsin
Nasrun minellahi ve fethun karîb.

36- Kıtalarımızda yoktur imamlar
Bazen yazılınsın böyle fermanlar
Rica ediyorum ey kumandanlar
Nasrun minellahi ve fethun karîb.

37- Veysel Bey şanlı bir kumandan
Kalbinde sabittir bir nur-i iman
Dillerde zikr edin her an zaman
Nasrun minellahi ve fethun karîb.

38- Veysel Bey'in aklı çok fikri zor???
Diyebilirim ki o var iken bir olunur
Sözümü tasdik ederler onu görenler
Nasrun minellahi ve fethun karîb.

39.Şark Cephesi kumandanı kahraman Kâzım Paşa
Ankara'da var Mustafa Kemal Paşa
Hepimiz bir ağızdan diyelim çok yaşa
Nasrun minellahi ve fethun karîb.

40- Büyük Millet Meclisi kazanmış bir nam
Gece gündüz işleri olur layenam
Yalvaralım Mevla'ya işlerimiz der tamam
Nasrun minellahi ve fethun karîb.

41- Ankara hükümeti olsun payidar
Anadolu evladına azim bir medar
Siyasetle celb oldu Gürcü ve Tatar
Nasrun minellahi ve fethun karîb.

42- Ankara oldu makarur saltanat
Lazım orada bulunmak emanet
Yapılan işlerde olsun metanet
Nasrun minellahi ve fethun karîb.

43- Deryayı bahrdan bir zerre aldım
Aklımı fikrimi bu yola saldım
En nihayet geldim burada kaldım
Nasrun minellahi ve fethun karîb.

44- Adıdır Rüştü bu abdi fakirin
İstirham ediyorum müsaade buyurun
Yazdım bu destanı alın tab ettirin
Nasrun minellahi ve fethun karîb.

Harrertü haze destanî fi beldeti Şahtahtî fi vaktîl asr fi istasyon nûcibu
aleyye ennel meddeha ilel-harbi velev biselbike inşallah künnâ muvaffekan ile-
maksadına ve yebkî ila Devletil Aliyyetil Osmaniye. Amîn.

[Bu destanı Şahtahtî beldesinde ikinci vakti istasyonda yazdım. Size karip gelse de
bizim bu harbi methetmemiz gerekir. Umarım maksadımıza ulaşırsınız ve Yüce Osmanlı Dev-
leti sonsuza dek yaşar. Amîn. 15 Şubat 337.]

Abstract

In June, 1920, before the establishment of the Soviet authority in the region, Armenians have grasped the most part of Nakhchivan. In July a part of XI Red Army and Turkish soldiers under command of major Veysel Univar have arrived to Nakhchivan. In November, 1920, some days proceeded war for clearing of grasped territories of Shabtahty, Sadarak and passages Dehne. The officer of Turkish army participated in this war Mohammed Rushtie Gunajdyn has composed verses about this heroic battle.

Keywords: 1920 Year, Nakhchivan, Kazım Karabekir, war, epos, Kara deniz (Black Sea), Mehmet Rüşti Günaydın

Kaynaklar

İbrahim Ethem Atanur, *Osmanlı Gelişinden Sovyet Yönetimine Kadar Nahçıvan* (1918-1921), Ankara 2000.

Kazım Karabekir, *İstikâl Harbimiz*, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1960.

General Veysel Ünüvar, *Nahçıvan: Telatüm ve Burulğanlar* (1920-1921) (çev. Ebülfez Amanoğlu), Nahçıvan 2006.